

JUHO PYSTYNEN
VANTAA

Mordvan murteiden historiaa soinnittomien likvidoiden valossa

1. Mordvalaiskielten vertailevan murretutkimuksen tilanne

Ersän ja mokšan murteet Mordvan tasavallassa ja sen lähialueilla on neuvostoliittolaisen tutkimustradition myötä tähän mennessä melko kattavasti karitettu, kuvattu ja alustavasti luokiteltu (Jermuškin 1984; Keresztes 1985; Feoktistow 1990; Feoktistov & Saarinen 2005 = MMM). Niiden vertaileva tutkimus on kuitenkin edelleen lapsenkengissä (vrt. MMM: 9, 28–29) ainakin muuhun uralistiikkaan verrattuna. Vaikkapa naapurikielihaarasta marista on nyttemmin jo tarjolla monipuolinen ja kasvava määrä äännehistoriallista tutkimusta (esim. Bereczki 1994; Aikio 2014; Culver 2022), joka ei tukeudu ainoastaan marin kirjakieliin, vaan myös laajan murreaineiston todistukseen. Mordvalaiskielten kohdalla vastaava tutkimus yhä lähes kokonaan puuttuu.

Kaikessa tämäntyyppisessä uralilaisten kielten tutkimuksessa tärkeän osan muodostavat myös lähinnä suomalaisten ja unkarilaisten kenttälingvistien jo ennen neuvostoaikaa tallettamat tiedot, 1800-luvun lopulta ja 1900-luvun alusta. Kielten murrevariaation historiallisesta muodostumisesta saanee Venäjän vallankumousta ja maailmansotia edeltävien laadukkaiden aineistojen avulla tarkemman kuvan kuin mitä uudempi kenttätutkimus pystyisi yksinään enää kertomaan. Väite on selviö 1900-luvulla kokonaan sammuneiden kielimuotojen osalta (esim. etelähanti, kamassi), mutta sama koskenee myös edelleen puhuttuja kieliä, joihin kollektivisointi, etenevä venäläistyminen, kaupungistuminen ja murteiden keskinäinen tasoittuminen eivät ole voineet olla jättämättä leimaansa viimeisten runsaan sadan vuoden mittaan.

Mordvankaan vanhemmasta murreaineistosta ei ole periaatteessa puutetta: päinvastoin Heikki Paasonen 1889–1902 keräämät sanastoaineistot ovat laajimpia, mitä kukaan yksittäinen tutkija on Venäjällä puhutuista uralilaisista kielistä koonnut. Paasonen myös väitöskirjassaan *Mordvinische Lautlehre* (ML) vuodelta 1893 jo alustavasti vertailee noin kymmenkuntaa mordvan murretta. Hänen sanastoaineistonsa kuuluvat kuitenkin niihin kokoelmiin, joihin käsiksi pääsyä muu tutkijakunta on joutunut odottamaan melkoisesti. Suuren, lähinnä Paasosen perustuvan murresanakirjan *Mordwinisches Wörterbuch* (MWB) toimitus pääsi alkuun vasta 1930-luvulla. Teoksen raportoitiin olevan jokseenkin valmiina jo 1964 (Ravila 1968: 8), mutta sen ensimmäisen päätoimittajan Kaino Heikkilän varhaisehko kuolema 1971 johti toimitustyönkin pitkittymiseen lopulta noin kuuden vuosikymmenen ajanjaksolle. Ensimmäinen osa ilmestyi vasta vuonna 1990, neljästä sanasto-osasta viimeinen 1996.

Harmillisesti juuri samaan muutaman vuosikymmenen jaksoon kuin MWB:n lopulliseen painokuntoon saatto osuvat kaikki tärkeimmät Paasonen jälkeiset mordvan sisäistä äännehistoriaa käsittelevät tutkimukset, kärjessään László Keresztesin käsikirja *Geschichte des mordwinischen Konsonantismus* (1986; 1987). Muita ovat ainakin Itkonen (1971), Ravila (1973) ja Zaicz (mm. 1983; 1984; 1987). Kaikki nämä tutkimukset keskittyvät ersän ja mokšan kirjakieliin; mahdolliset huomiot murrevariaatiosta jäävät sivuasemaan. Ersän murreilmiöitä melko laajasti esittelee Tsygankin (1979), joka toisaalta jättää vertailun moksaan vähälle huomiolle. Pienempiä kokoavia havaintoja murre-edustuksista voi löytää muualta kirjallisuudesta, esimerkiksi Rédei (1984), jonka pohjana myös on enimmäkseen ollut sotienjälkeinen neuvostoaikainen murretutkimus. Ymmärrettävää on, että myöhemmin julkaistut kielihistorian yleisteokset Bartens (1999) ja Keresztes (2011) eivät ole ryhtyneet minkään murreaineiston käsittelyyn. Valitettavampaa sen sijaan on MWB:n aineiston syrjään jääminen uudemmissakin tutkimuksissa kuten Estill (2001) ja Aasmäe (2015), jotka vertailevat omien ersän fonetiikan tutkimustensa tuloksia Paasonen huomioihin aiheesta, mutta ainoastaan tämän ML:ssä julkaisemien aineiden perusteella. Selvään hyötykäyttöön mordvan vanhemmat murreaineistot ovat toistaiseksi päässeet lähinnä yksittäisten etymologisten tutkimusten yhteydessä, mistä hyvänä esimerkkinä mainittakoon jubilaarimme Riho Grünthal (esim. 1993; 2001; 2012).

Aika MWB:n systemaattisellekin käyttöön ottamiselle on kuitenkin ollut kypsä jo neljännesvuosisadan. Pyrin tässä artikkelissa nostamaan esiin muutamia selviä etenemissuuntia ja alustavia huomioita. Jollei toisin mainita, kaikki jatkossa esittämäni mordvan aineistot ovat MWB:stä. – Kiitän Suomalais-Ugrilaista Seuraa ja tohtori Jack Rueteria sanakirjan aineiston julkaisemisesta joitakin vuosia takaperin myös edelleenmuokatussa digitaalisessa muodossa, joka on mahdollistanut tutkimukseni pohja-aineiston verraten ripeän keräämisen hakutoiminnoin. Kokonaisuudessaan tulen sen luultavasti esittämään toisessa yhteydessä.

2. Murretutkimuksen menetelmistä

Mordvan murteista on siis jo saatavilla sekä aineistoa että tutkimusta, vaikka nämä eivät olekaan usein kohdanneet. Ennen jatkotutkimusta tarpeen vaikutaisi olevan vielä tutkimusmenetelmien tarkastaminen. Useimmat aiheesta julkaistut tutkimukset kuvaavat eri murteita vain suhteessa ersän tai mokšan itsensä päälinjaan, pahimmillaan ainoastaan kirjakieliin. Laajemman vertailun puuttuessa yleislähteissä kuten Feoktistow (1990) syntyykin kokonaiskuva, jossa kaikki kirjaersästä ja mokšasta merkittävimmin eroavat murteet on selitetty ”sekamurteiksi”, joiden ominaispiirteet olisivat lähinnä syntyneet ”puhtaan” ersän ja mokšan eriaisteisesta sekoittumisesta. Menetelmä ei suinkaan ole aina väärässä ja pystyy kyllä pienentämään murrealueella todetun variaation pienempään joukkoon lähtökohtia, mutta tämä ”lähtökohtainen” variaatio itsessään jää sen sijaan huonosti selitetyksi. Ongelma on sama kuin esim. T. Itkosen (1983) kantasuomen murteutumisen mallissa, jossa lähtökohtana ei toimi murteisiin vaihe vaiheelta jakautuva kantasuomi itsessään, vaan kolme keskenään sekoittuvaa eri kantakieltä, pohjois-, etelä- ja itäkantasuomi (nytemmin metodologisesti paremmin mm. Salminen 1998; Viitso 2000; Kallio 2014). Mordvan murretutkimus jää oikeastaan vielä tästäkin jälkeen, sillä edes kantaersän tai kantamokšan käsitteet eivät juuri esiinny, vaan vertailu usein jää pintatasolle, synkroniseksi. Diakroniallekin olisi korkea aika suoda huomionsa; liiaksi synkronista murretutkimusta uralistiikassa on kritisoinut jo Helimski (1990). Onhan periaatteessa täysin mahdollista, että joidenkin mordvalaisten ”poikkeusmurteiden” eräät erityispiirteet eivät johdu niiden myöhemmästä kontaktihistoriasta, vaan heijastavat varhaista eriytymistä ersän ja mokšan päälinjojen kehityksestä. Hyvä tutkimushistoriallinen rinnakkaisuus ovat itämerensuomalaisten kielten saarekemurteet, joista sääntöjään löytyy joitakin arkaismeja suhteessa emämurteittensa nykyasuun, esim. Kreevinin vatjalaismurre (Kettunen 1916: 168) tai Vermlannin savolaismurre (Kettunen 1930: 149–150).

3. Mordvan murteiden poikkeusryhmiä

Esitän seuraavassa siis MWB:n aineistojen tarkastelun valossa havaintoja murreryhmistä, joilla näyttää olevan jokin aiemmin tunnustamaton erityisasema mordvan murteiden joukossa ja jotka luultavasti ansaitsisivat tarkempaakin huomiota kuin mitä mahdun tässä esittämään. Erityisen huomion kohteeksi olen valinnut yhden ersää ja mokšaa havaittavimmin erottavista äännepiirteistä: soinnittomat likvidat, joita tässä artikkelissa merkitsen l^h , l^h , r^h , r^h (seuratun MWB:n transkriptiota l' , l^x , r^x , r^x).¹ Mitä tahansa likvidaa merkitsevät

1. Hieman samoin myös ML: l^L , l^L , r^R , r^R . Myös Hallap (1968: 165) vahvistaa vain osittain soinnittoman ääntämyksen l^L , r^R esiintyvän, ja samaan tuntuu viittaavan jopa

yleismerkinnät R (soinnillinen), R^h (soinniton).² Soinnittomat likvidat ovat syntyneet mokšassa alkuperäisen kantamordvalaisen soinnittoman klusiilin $*t$, $*t'$, $*k$ tai affrikaatan $*c$, $*č$, $*č$ seurattessa (ML: 51) ja foneemistuneet mm. klusiilin heittyttyä (vrt. Zaicz 1983; 1984). MWB:n aineistossa soinnittomat likvidat esiintyvät mokšan lisäksi kuitenkin osin myös ersän murteissa, ja eräistä mokšan murteista ne puuttuvat kokonaan tai osittain. Esiintyminen toisaalta ei näytä olevan satunnaista: useimmissa näistä poikkeusmurteista likvidoiden soinnitontumiselle voidaan nähdäkseni esittää selvät ehdot. Niiden esiintymistä tai esiintymättömyyttä ei siis voi selittää joukoksi lainasanoja mokšasta ersään tai päinvastoin. Toisaalta murteittain poikkeavat fonologiset ehdot myös osoittavat, että kyse ei ole pelkästään ersäläisen äännepiirteen sellaiseen omaksumisesta mokšaan tai päinvastoin.³

3.1. Ersän šokšalaimurteet

Kenties omaleimaisin mordvan epästandardi murrealue ovat Mordvan tasavallan lounais- ja luoteisosissa, mokšan puhuma-alueen reunoilla, saarekkeina puhutut ersän murteet, jotka on toisinaan katsottu jopa kolmannen mordvalaiskielen kandidaatiksi (vrt. Salminen 2023: 98). Käytän tässä niistä termejä ”šokšalaimurteet” ja ”šokša” koko murreryhmää koskevana. Kirjallisuudessa ”šokšalaimurteiksi” toisinaan erotetaan myös ainoastaan luoteinen ryhmä. Jermuškin (1984: 10) ja Estill (2005: 29, 32) käyttävät koko murreryhmästä raskaanoloista termiä ”Drakinon–Ten’guševon murteet”, jossa Drakinon kylä kuuluu lounaiseen, Ten’guševon luoteiseen ryhmään.⁴ Feoktistowin (1990: XLI) primäärinä esittämä termi ”sekamurteet” näyttää vieläkin huonommalta: sekä epähavainnolliselta että latautuneelta.

mokšan kirjakieleen valittu kirjoitusasu: <лх>, <льх>, <рх>, <рьх>. Myöhemmässä kirjallisuudessa yleisempi on täysin soinnittomaan ääntämykseen viittaava transkriptio L , L' , R , R' , joka kuitenkin siis näyttäisi olevan foneettisesti ja saattaa olla fonologisestikin epätarkka.

2. Varoitan lukijaa sekoittamasta merkintää FUT:n pienillä kapiteeleilla merkittävään täyteen soinnittomuuteen: $R \neq R$.

3. Mokšassa esiintyy myös soinniton palataalispirantti, perinteisten lähteiden transkription mukaan χ tai λ , joka samoin edustaa kehitystä soinnillisesta $*j$:stä soinnittoman konsonantin edellä. Jätän sen historian kuitenkin tämän työn ulkopuolelle, sillä esi-merkkejä siitä esiintyy lähinnä sanantaivutuksessa, josta MWB tarjoaa ersän ja mokšan useimmista murteista vain satunnaisia hajatietoja, ei juurikaan sanavartaloiden sisäisenä.

4. Estill myös esittää, että murteet olisivat toisistaan huomattavan erilaisia. MWB:n aineistojen nojalla en voi tähän yhtyä: yhteydet ovat selvästi vahvempia kuin erot. Eristyneet saarekemurteet ovat viimeisten 120 vuoden mittaan toki voineet hyvin eriytyä toisistaan entisestään.

Šokšalaismurteiden tärkeimmät äänteelliset erityispiirteet tunnetaan jo: Paasonen itse esittää ML:ssä lukuisia huomioita luoteisen **Kaljajevon** ja lounaisen **Kažlodkan** kylien murteista, ja muita esittävät esim. lounaisen murrealueen kuvauksessa Jakuškin (1961), luoteiselta murrealueelta Bibin (1968) ja myöhemmin lyhyesti Tsygankin (1994), mutta pienempiä huomioita vaikuttaa olevan edelleen tarjolla. MWB:ssä hyvin edustettuna on luoteiselta alueelta myös (jo Rjazanin alueen puoleisen) **Kadomin** kaupungin tienoiden aineisto, mm. Šokšan ja Širomasovon kylät, enimmäkseen kuitenkin erittelemättömänä. Yhteen koottu tarkka deskendenttinen katsaus murteiden äännekehitykseen voisi hyvin tuoda valaistusta mordvan murteutumisen suhteelliseen ja absoluuttiseenkin kronologiaan.

Soinnittomat likvidat šokšassa esiintyvät kaikissa asemissa, joissa mokšassakin, esim. *er^hke* 'järvi', *pul^htams* 'polttaa' (~ M *är^hkä*, *päl^hta.ms*). Mokšan puhuma-alueen välittömän läheisyyden nojalla areaalinen yhteys näyttää ilmiselvältä. Muutos kuitenkin voinee ajoittua jo yhtä vanhaksi kuin mokšassakin ylipäänsä; sekundäärisestä mokšalaistumisesta ("sekoittumisesta") ei tarvitse olla kyse. Tähän viitannee se, että muutamassa tapauksessa šokšalaismurteet osoittavat soinnitonta likvidaa jopa sanoissa, joissa se ei mokšassa esiinny. Näistä Kal *or^hčams*, Kažl *or^hčams* 'pukeutua' edustaa täysin odotuksenmukaista kehitystä, ja mokšan keskimurteiden asua *ščams* on pikemmin häirinnyt 1. tavun vokaalin heittyminen ja tätä seuraava kehitys **r* > *š*. Keresztes (1987: 182) huomioi muutaman vastaavan yleismordvalaisen tapauksen, mutta saman esiintyminen tässä vain mokšassa – jopa vain osassa murteita, rinnalla esim. Prol Sučk *urča.ms* – viittaa muutoksen olleenkin kantamordvaa huomattavasti myöhäisempi. Välittömänä välivaiheena lienee ollut tavua muodostava **r*, joka puolestaan lienee osassa mokšaa säilynyt tarpeeksi pitkään säästyäkseen soinnitontumiselta.

Hieman laajempaan ryhmään kuuluvat tapaukset Kal *per^hka* 'ympäri' ~ E *perka*, M *perfka*; Kad *ser^hta* ~ Kal *ser^hta*, Kažl *säřfta*, M *ser^hftmä* 'matala'. Näissä näyttäisi olevan kyse konsonanttiyhTYmien yksinkertaistumisista **řfk*, **řft* > **řk*, **řt* jo ennen soinnitontumista. *f*:ää osoittavat asut (myös mokšasta kokonaan puuttuvina tapauksina Kal *jur^htuma* mutta Kad *juruftuma* 'hedelmätön', Kal *kor^htums* mutta Kad Kažl *korftums* 'heittää') voitaisiin nimittäin katsoa uudemmiksi analogiamuodosteiksi, vrt. mordvan normaali abessiivin päätte **-ftmä* ~ **-ftmə* ja produktiivinen verbijohdin **-ftä-* ~ **-ftə-* (Bartens 1999: 79, 159–160); samoin mokšan *perfka* voisi helpoiten perustua postposition lyhempään ja yleisempään varianttiin *perf*. Katomuodot tyyppiä *perka* tällöin jäisivät vanhaksi yleismordvalaiseksi kannaksi (ehkä ei vielä kantomordvalaiseksi, vrt. alla), josta olisi odotuksenmukaisesti saatu myöhemmin *per^hka*, *jur^htuma* jne.

3.2. Ersän etelämurteet

Ersän ”etelämurteiksi” kutsun, seuraten Keresztesin (1985) luokittelua, Mordvan tasavallan eteläpuolella Penzan, Saratovin ja Uljanovskin alueilla puhuttuja murteita. Näitä ei useinkaan ole eritelty omaksi murrealueekseen: Jermuškin (1984: 19–23), Keresztes (1990: 17) ja Feoktistow (1990: XXXIX) lukevat seudun murteet osaksi laajempaa ersän ”kaakkoismurteiden” ryhmää. Ne kuitenkin eivät tunnu jakavan oleellisia uudennoksia samaan luettujen Mordvan tasavallan puoleisten murteiden kanssa. Murteita pinnallisesti yhdistää mm. redusoituneiden vokaalien esiintyminen jälkitavuuissa, mutta tämä on luultavammin kantamordvalainen arkaismi (Itkonen 1971: 61–64).⁵

MWB:ssä etelämurteiden alueelta parhaiten edustettuna on Bajevkan kylän murre. Riittävän systemaattisia tarkempaa analyysiä varten ovat myös Naskaftymin kylän sekä Paasosen useimmiten erittelemättömät Gorodištšen ja Petrovskin ujestien tiedot (alamurteista tarkemmin ks. MWB: LXXXVII–XCIX). Näistä Petrovskin murre ei vielä eroa suuresti kirjakielen pohjana olevista keskimurteista, ja se ehkä pitäisikin lukea jonkin muun murreryhmän saareke-edustajaksi, mutta Bajevkan, Naskaftymin ja Gorodištšen murteissa huomion kiinnittävät mm. innovatiivisen oloinen paino jälkitavuuilla sekä vokaaliedustus **e* > *ä*. Molempia tavataan useissa ersän murteissa. Löytyy myös paikallinen erityispiirre: ko. murteissa esiintyy soinnittomia likvidoituja, kuitenkin suppeammin edustettuna kuin mokšassa tai šokšassa. Bajevkan murre osoittaa niitä säännöllisesti ainoastaan yhdessä fonologisessa asemassa: dentaalikusliilien *t*, *t'* edellä (18 esimerkkiä, esim. *pul^hta.ms* ’polttaa’), sen sijaan ei juuri koskaan velaarikusliilin *k* eikä affrikaattojen *c*, *č*, *č* edellä (11 + 13 esimerkkiä, esim. *efkä* ’järvi’, *jarcams* ’syödä’). Yksittäinen poikkeus on *nül^hksta.ms* ’kyltyä’ – ehkä myöhäistä lainaa mokšasta, jonka kaakkoismurteista Paasonen on merkinnyt edelleenjohdoksen *nül^hkstuvâms*. Sama yleistys pätee myös aukkoisempiin tietoihin Naskaftymista (5 esimerkkiä *R^hT* – 2 × *RK*, 3 × *RC*; poikkeus *čil^hči* ’palokärki’) ja Gorodištšesta (4 × *R^hT* – 3 × *RK*, 1 × *RC*).

Enemmän poikkeuksia löytyy sen sijaan toiseen suuntaan, soinnillisesta likvidasta myös *t*:n, *t'*:n edellä. Useissa tapauksissa nämä sanat näyttäsivät olevan johdoksia, joiden rinnalla esiintyy muualla mordvassa toinen johdostyyppi: Ba *jaltuma-t* ’ientulehdus’ ~ M *jalf^htâma*; Ba *kir^hta.ms*, *kiri-ff^hims* ’koukistaa’ ~ Kad *kir^hff^hims*, M *kâr^hta.ms*; Ba *saltu.ms* ’suolata’ ~ Kad *salf^htums*, Jur Ur *salf^htâms*; Ba *valtums* (mutta Gor *val^htoms*) ’laskea, ottaa alas’ ~ Kad

5. Tässä nähdään laajemman vertailevan näkökulman etu: neuvostoliittolaisen tutkimuksen esittämät kantaersäläiset jälkitavujen **i*, **u* sopisivat kyllä nekin muodollisesti kaikkien ersän murteiden lähtökohdaksi, mutta epätaloudelliseksi tämän osoittaa jo mokša, jossa jälkitavuuissa niiden vastineena esiintyvät ainoastaan *ə*, *â* läpi kielialueen.

valftums, M *valftâms*. Ainoa esimerkki päinvastaisesta tilanteesta näkyy olevan M *sârftâms* ~ Gor *sâr^htâms*, Ba *sârstâms* 'heristää'; vokaalivastaavuuden *ä* ~ *ä* nojalla kyse on ilmeisestä lainasta mokšasta, sillä eteläersän *ä* normaalisti ei edusta kantamordvan **ä*:tä, vaan **e*:tä (vrt. esim. Gor *kämeñ* 'kymmenen', *čäjeř* 'hiiri', *sälme* 'silmä' < kantamordva **keməñ*, **šəjəř*, **šəlmə*.) Näyttäisi siis siltä, että muutosta **RT* > *R^hT* nuoremmassa johdoksissa soinnillinen likvida on jälleen tullut mahdolliseksi. Välittömänä syynä on kenties ollut murteidenvälinen lainautuminen. Näin selittynevät ainakin ne tapaukset, joissa esiintyy murrealueella vaihtelua; edellä 'ottaa alas' sekä Ba *niltä-ña* ~ Nask *nilt^htänä* 'äklömakea'; Ba *nur^hta-ms* ~ *nur^hta-ms* 'laskea vettä, nestettä'; E *jortoms* ~ Nask *jortams* ~ Ba *jordoms*, M *jordams* 'heittää'. Jäljelle jää kolme tapausta joissa valinta näiden vaihtoehtojen välillä jää auki: Ba *ärti-ms* 'iskeä', *vält^hta-ms* 'kattaa', deskriptiivisanalta vaikuttava *bulta-dîms* 'pulahtaa'.

Kokonaan oma tapauksensa on Ba *dért*, Gor *téř^ht* 'kahleet, kammit-sa', jossa tavataan muutakin variaatiota läpi mordvan: E *tért* (? < **tärt*) ~ šokša *téřdä/e*, M *tärdä* (? < **tärdä*) ~ Jur *tértä*, Prol *tärtä* (? < **tärtä*). Sana lienee alkujaan kiteytynyt plurale tantum **tär-t*, ja kannalle **tär-* voi puolestaan esittää uuden etymologian: se jatkaa kantaauralin sanuetta **tärjä* 'liiste' (UEW s.v.), josta mm. suomen eräiden murteiden samoin plurale tantum *tärjät* 'parit'; *tarjat* 'säleikkö'. Tämä nähdäkseni tarjoaa myös selityksen äänneasun vaihtelulle. Jos monikon tunnuksen *-*t* kiteytyminen sanaan olisi jo mordvan sanansisäistä soinnillistumista vanhempi, sen taivutusvartaloon olisi tästä säännöllisesti saatu soinnillinen klusiili: **tärjä-t-ə* > **tärədə*-. Myöhemmän sisäheiton jälkeen myöhäiskantamordvaan tai yhteismordvaan olisi tullut erikoinen paradigma **tärt* : **tärdə*-. Ersän useimmat murteet näyttäisivät yleistäneen nominatiivin, kun taas šokša ja mokša taivutusvartalon. Mokšan itäisemmissä murteissa soinniton *t* voisi olla yleistetty nominatiivista, tai myös johdetusta verbistä *tärdams*, *tärtams* 'kammitsoida, sitoa', jonka soinniton variantti voisi edustaa kantamordvalaista johdosta **tärt-ta*-. Lopuksi Bajevkan erikoisen asun välittömäksi lähtökohdaksi voisi epäillä myöhäistä metateesia asusta **téřd*, jossa soinnillinen **d* olisi siis päinvastoin yleistetty taivutusvartalosta nominatiiviinkin.

Soinnitontumisen toimiminen ainoastaan dentaaliksiiliin edellä kaippaa myös fonologista selitystä: nehan eivät ole missään mielessä "enemmän soinnittomia" kuin *c*, *ć*, *č*, *k*. Avain lienee mordvan *RT*-yhtymien alkuperässä: niiden takana usein näyttää olleen aiempi pidempi konsonanttiyhtymä muotoa **RfT*. Yleinen muotoryhmä ovat denominaaliverbit, ja kantamordvan produktiivinen, vokaalivartaloihin liittyvä verbijohdinhan on juuri **ftâ* ~ **ftə* (Bartens 1999: 159–160). Löytyy myös sellaisia kai jo esimordvalaisia deverbaalisia tapauksia kuten **nuřgâms* 'tippua' → **nuřk-ta* >> Ba *nur^hta-ms* 'valuttaa', **valgâms* 'laskeutua' → **valk-ta* >> Gor *val^htoms* 'laskea, ottaa alas', ja jo ehkä

länsiuralilainen **corpə*- → **corp-ta*- >> Ba *kir^htams* 'korventaa'⁶ (UEW s.v. **korta*-; Kuokkala 2020: 197). Aiempi konsonanttiihtymä joudutaan oletta-
maan myös sellaisiin tapauksiin kuten **vel*- 'ylä-' → Gor *väl^htams* 'kattaa':
jo kantauralilaisesta konsonanttivartaloisesta johdoksesta **ül-tä*- (≈ suomen
yltää) odottaisi pikemmin soinnillista asua ***väldä*-, ja tässä erillisjohdokseen
vasta mordvan omassa historiassa viittaa myös epäharmoninen *-a*-vartalo. Toi-
set tapaukset näyttävät taas samaistuvan karitiivijohdoksiin muotoa **-ftâmâ* ~
**-ftâma*, selvimmin Ba *jur^htu·ma* 'hedelmätön' (← *jur* 'juuri, pohja', tässä ilmei-
sesti metaforisesti 'suku'). Aiempia yhtymiä **Rkt*, **Rpt* siis näkyy ensin kos-
keneen normaali kehitys **kt* > **xt* > **ft*, **pt* > **ft*, ja frikatiivi on sitten jättänyt
jälkeensä soinnittoman siirtymän nimenomaan dentaaliksiilien edelle.

Kolmaskin ryhmä löytyy: yksitavuiset nominit tyyppiä **šolgâ*- 'sul-
kea' → E *šolt*, Ba *žol^ht* 'pato, lampi'; **vel*- 'ylä-' → E *vel^t*, Ba *väl^ht* 'yli, liian';
E *pult*, Ba *pul^ht* 'lyhde'. Tässä alkuperäinen äännekehitys ei ole itsestäänselvä,
mutta aiempaan asuun **-ft* useimpien ersän murteiden taustalla silti viittaa
johtimen vastine *-f* mokšassa ja osin šokšassa (vrt. jo ML: 38, 63). Nasaalin jäl-
keen samassa muotoryhmässä esiintyy myös Naskaftymissa *-f*, esim. **čangâ*-
'auttaa' → *čanf* 'apu' (keskimurteet ja Ba *čanšt*), **tänə*- 'lakaista' → *ténf*
'luuta' (keskimurteet ja Ba *ténšt*).⁷

3.3. Volgan itäpuoliset mokšan murteet

MWB:ssä on hyvin edustettuna kolme eri keruupistettä mokšan itäisiä saareke-
murteita: **Urjumin** kylä ja **Jurtkulin** kyläryhmä Tatarstanissa sekä **Prolejkan**
kylä Samaran alueella, jotka kaikki eroavat kirjamokšasta toisinaan huomatta-
vastikin – kuitenkin kaikki jokseenkin samaan suuntaan, niiden keskinäisestä
maantieteellisestä etäisyydestä huolimatta (vrt. kartta Keresztes 1985: 177 =
Keresztes 1986: 29). Murteita voitaisiin hyvin epäillä Kazanin kaanikunnan
myöhäiskeskiaikaisten mokšalaisten väestönsiirtojen peruiksi (vrt. MMM: 36).
Ne saattavat siis olla vanhimmat säilyneet mordvan saarekemurteet, sel-
västi vanhempia kuin Tatarstanin seudun ersäläismurteet, jotka juontuvat

6. Huom. myös epäselvä vokaali, myös yleisemmin E *kirtams*, josta huomauttaa jo
Itkonen (1971: 45). Tämän nojalla lainautuminen mokšan asusta *kur^htams* selvästi ei
käy selitykseksi.

7. Heikkilä (1968) on esittänyt kyseisen pääteaineksen vastaavan itämerensuomen
deverbaalista ja latiivista johdinta **-k*, missä voinee olla oikeassa, joskin itse olettais-
in tällöin alkuperäiseksi äännekehitykseksi pikemmin frikativisaatiota > **-x* > **-f*. Ersän
-t tyyppissä *šolt* tuskin edustaa samaa sananloppuista kehitystä kuin konsonanttivarta-
loisten imperatiivien *-t*, vaan halkeamista **f* > **ft* = foneemisesti /vt/, joka jo ennes-
tään tunnetaan muutamasta varhaisesta venäläislainasta kuten *pastv^t* (Kad *pastux*,
Kal *pastuf*) 'lammaspaimen' ← ven. *nacmyx* (ML: 34).

1700-luvulta (MMM: 38) ja jotka MWB:n aineistossa näyttävät olevan hyvin lähellä kirjaersää. Kirjallisuus ei toistaiseksi näytä kuitenkaan käsitelleen näitä mokšan murteita tarkemmin mitenkään. Paasonen kokoelmat ovat vasta ML:n jälkeisiä, MMM (2005: 57) taas ainoastaan toteaa aineistojen puuttuvan neuvostoaikaisista ja uudemmista kokoelmista. Tässä tutkimustilanteessa niiden ”sekamurteiksi” niputtaminen tuntuukin hätiköidyltä, etenkin kun jo Paasonen matkakirjeessään esittää erään murteiden piirteistä, *s:n* säilymisen etuvokaalin edellä, olevan pikemmin katsottavissa kantamordvalaiseksi arkaismiksi (MMM: 26). MWB:n aineistossa tämä piirre onkin täysin säännöllinen, samoin seuraavan etuvokaalin lievä takaistuminen, esim. Urjum *şed* ’silta’, *şen* ’sini’, *şin* ’he’, *şifä* ’vanha’, *şälgä* ’säie’, *şäpä* ’sappi’ ~ keskimurteet ja kirjamokša *şed*, *şen*, *şin*, *şirä*, *şälgä*, *şäpä*. Myös kantamordvan **s* on säilynyt, esim. Ur *şelma* ’silmä’, *şadi* ’sydän’; minkäänlaista hyperkorrektia *s*-edustusta MWB:n aineistosta ei löydy. Arkaismitulkinta sopii myös toiseen tuntomerkkiin, yhtymän *ks* säännölliseen säilymiseen etuvokaalisessa ympäristössä, esim. kaikissa kolmessa murteessa *meks* ’mehiläinen’, *päksä* ’lehmus’, *tikšä* ’ruoho’ ~ keskimurteet *meš*, *päšä*, *tišä* (vrt. ML: 60; Keresztes 1987: 65; Feoktistow 1990: LVI). Tarpeen ei tässä ole vedota hypoteettiseen ersän vaikutukseen murteiden esihistoriassa. Selitys kävisi muutenkin hankalaksi tapauksissa kuten ’sappi’, ’lehmus’, joissa kantamordvan **ä* on mokšan normaaliin tapaan säilynyt (kun taas kaikkialla ersässä **ä* > *e*: *sepe*, *pekše*). Myös maantieteen puolesta kontaktiselitys jäisi spekulatiiviseksi: saatavillani olevien mordvan murrekarttojen mukaan ersää ei puhuta minkään kylistä välittömässä läheisyydessä.

Helppo kandidaatti murteiden äännehistorialliseksi arkaismiksi edelleen on myös likvidoiden soinnitontuminen, joka MWB:n aineistossa Jurtkulista ja Prolejkasta puuttuu lähes täysin. Ainoastaan yksittäisenä hajamerkintänä löytyy Jur *kor^htakšnams* ’puhella’, tämänkin rinnalla toisessa johdostyypissä *kortnams* ’puhella’. Edustuksen voisi teoriassa kyllä katsoa soinnittomuuden sekundääriseksi kadoksi, esim. kontaktivaikutuksena tataarista. Luontevimmaksi selitykseksi silti katson, että ne ovat säilyttäneet normimokšalaista vanhemman (ja ersän kanssa yhtenevän) kannan, muualla mokšassa kun kontaktit ersän tai venäjän kanssa eivät näytä johtaneen vastaavaan tulemaan. Mikäli šokšalaismurteet toisaalta osoittavat mokšan soinnitontumisen muutoinkin areaalisesti levinneeksi ilmiöksi, ei Jurtkulin ja Prolejkan murteita silti tarvitse olettaa mokšan kokonaan geneettisesti vanhimmaksi haaraksi, vaan korkeintaan joltain sellaiselta alueelta siirtyneeksi, jonne mm. soinnitontuminen ei niiden lähtöaikaan vielä ollut kotiutunut.

Urjumin murteen edustus sen sijaan näyttää ensi katsomalta mokšan yleislinjan mukaiselta. MWB:n aineistossa soinnitontuminen kuitenkin systemaattisesti puuttuu yhdestä asemasta: affrikaattojen *c*, *č*, *č* edellä, esim. *čilci* ’palokärki’, *kulč-ndams* ’kuunnella’, *šáčamñä* ’kampa’; yhteensä 8

esimerkkiä. Säännöllisyys sinänsä näyttää siis selvältä. Fonologisesti jakauma kuitenkin taas kaippaa selitystä. Helpointa kenties olisi olettaa frikatiiviaineksen dissimilaatiota affrikaatan laukeamasta, so. osittaista palautumiskehitystä normimokšalaisesta kannasta. Joka tapauksessa näyttäisi siltä, että Urjumin murre on joko saapunut Tatarstaniin Jurtkulin ja Prolejkan murteita hivenen myöhemmin, tai se on siirtynyt sinne joltain lähtöaikanaan hivenen innovatiivisemmalta alueelta. Molemmissa tapauksissa päädyimme lisäksi päätelmään, että soinnittomien likvidoiden synty ajoittuu varhaisemmaksi kuin Urjumista-kin puuttuvat muutokset **s > ś*, **kš > š*.

3.4. Mokšan kaakkoismurteet

Penzan alueella tavataan ersän etelämurteiden seassa myös muutamia mokšan murteita. MWB:ssä parhaiten edustettuna on **Sutškinon** kylä; muiden keruupisteiden edustus on heikkoa. Säilynyt *s*- etuvokaalin edellä on todettavissa myös täällä: jälleen esim. *sed'* 'silta', *seŋ* 'sini', *šŋn'* 'hän', *šjŋ* 'vanha', *šjpa* 'sappi'. Rinnalla löytyy kuitenkin myös mokšan päälinjan *ś*-edustusta, esim. *śalgä* 'säie'. Ainakin tässä lienee oletettava jonkinlaista murteiden sekoittumista. Murre on silti voinut säilyttää joitain arkaismeja suhteessa mokšan pääalueeseen, ja olettaisinkin sekoittumista pikemmin mokšan eri murteiden välillä. MMM (2005: 56) esittää murreryhmän yleiskatsauksessa, sekamurre-hypoteesin mukaisesti, seudun lukuisampien ersän murteiden merkittävää vaikutusta, mutta uskottavalta ei tunnu katsoa suurta osaa *s*-alkuisesta perussanastosta ersästä saaduksi.

Likvidan ja soinnittoman konsonantin yhtymiä jälleen tarkastelemalla jonkinlaista ersän vaikutusta on sen sijaan paikannettavissa. Ainakin **karč* 'risu' → *karč-nal* 'risukko', *karč-u* 'risuinen' on selvä laina, mikä siis selittää myös soinnillisen *r*:n muualla mokšassa sanan yleisempi asu on vokaalivartaloinen *kar^hča*, konsonanttivartalo *karč* on taas tyypillinen ersälle. Lainaa saattaisi olla myös *urča-ms* 'pukeutua', jossa ersässä esiintyy kyllä enimmäkseen 1. tavussa *o*- (*orštams*, šokša *or^hčams*), mutta lähitienoilla myös Naskaftymissa juuri *urča-ms*.⁸ Hankalampia esimerkkejä soinnittomisuuden puutteesta ovat *alkaŋä* 'matala', *ärkä* 'järvi': molemmat asultaan muutoin mokšalaisia, ja lainautumisen pitäisi olla ollut "osittaista", koskien vain likvidan soinnillisuutta. Ersässä tavataan vain eri johdostyyppisiä edustavat asut *alka*, *alkiŋe* 'matala', ja sanassa *efke*, *efkä*, *ef^hke* jne. 'järvi' edustuu kaikkialla **ä > e*. Yksittäisten poikkeamien katsominen miksiäkään murteen omaksi kehitykseksi ei kuitenkaan

8. Myös päinvastainen lainasuunta olisi harkittavissa. Eteläersästä tosin löytyy muitakin esimerkkejä edustuksesta **o > u* 2. tavun *a*:n edellä, esim. *juma-ms* 'kadota, menehtyä' (muualla *Ejomams*), jotka saattavat viitata murrealueen omaan kehitykseen ja kaipaavat siis tarkempaa katsausta. Kiitän huomiosta anonyymia vertaisarvioijaa.

houkuttele, etenkin kun kehitys $*RT > R^hT$ näyttää sen sijaan täysin säännölliseltä. Koska sama muutos tavataan myös välittömässä naapurustossa eteläersässä, poikkeuksien puute selittyneekin soinnillisten asujen puuttumisella myös mahdollisista lainasanoista. Ainakin tässä sekamurrehypoteesi siis näyttäisi yhä uskottavalta mutta toisaalta vaatisi jälleen tarkempaa katsausta sen sijaan, että sekoittuminen käsitetään vain yksittäisten sanojen tai äänneilmiöiden lainautumisena. Verbillle 'pukeutua' olen kyllä jo edellä silti harkinnut äännehistoriallistakin selitystä: $*r > ur$ vasta likvidoiden yleisen soinnitontumisen jälkeen? Tämä kuitenkin jää rinnakkaisuuksien puutteessa hypoteettiseksi, ja suoraan päinvastaiseen kronologiaan viittaa esim. Sučk *kâr^hta.ms* ~ E *kirtams*, šokša *kur^htams* jne. 'korventaa', jossa kantamordvan asu lienee ollut $*krfta.ms$.

4. Lopuksi

Totean vielä kokoavasti artikkelini tärkeimmät johtopäätökset:

1. Mordvalaiskielten monien saarekemurteiden äänne-edustus useinkaan ei ole johdettavissa vain kirjaersän ja kirjamokšan osoittaman kannan myöhempanä "sekoittumisena". Niin kauan kuin ei ole saatavilla hyvin perusteltuja kantaersän ja kantamokšan rekonstruktioita, näitä murteita on kohdeltava periaatteessa riippumattomina kantamordvan tytärkielimuotoina, joiden mikä tahansa systemaattinen piirre saattaa osoittautua arkaismiksi.
2. Mokšan kirjakielen ja useimpien murteiden tuntemat soinnittomat likvidat eivät palaudu kantamoksaan tai edes yhteismoksaan vaan ovat vasta myöhemmin halki mokšalaisen kielialueen levinnyt uudennos, joka on muutamista mokšan idässä puhutuista saarekemurteista jäänyt systemaattisesti puuttumaan. Äännekehitys on alueellisesti tarttunut myös mokšan murteiden ympäristössä puhuttuihin ersän šokšalaismurteisiin, joissa se myös toimii täysin äännelaillisenä.
3. Sanansisäiset soinnittomat likvidat usein ovat syntyneet yhtymissä $*lt$, $*lt'$, $*rt$, $*rt'$, mutta nämä ovat itsessään katsottavissa myöhemmäksi kehitykseksi kantamordvalaisista kolmen konsonantin yhtymistä $*lft$, $*lft'$, $*rft$, $*rft'$. Todisteena ovat ersän eteläiset Bajevkan, Naskaftymän ja Gorodištšän murteet, joissa Paasosen aineiston mukaan soinnittomat likvidat säännöllisesti esiintyvät ainoastaan tässä ympäristössä, ja joissa soinnittomuus lienee muualla kadonneen spirantin suora jatkaja.⁹

9. Jatkotutkimuksen tehtäväksi jää myös mahdollisuus katsoa, että ko. murteissa ei synkronisesti oikeastaan esiinny lainkaan soinnittomia likvidafoneemeita kuten $/l^h/$, vaan pikemmin joko konsonanttiyhtymiä kuten $[lht]$ = foneemisesti $/lxt/$, tai marginaalisina foneemeina preaspiroidut dentaaliklusiilit $/l^ht/$, $/l^hɕ/$.

Juuri tällaisten seikkojen takia onkin elintärkeää pitää myös diakroninen näkökulma mukana jokaisen kielen murrettutkimuksessa. Etymologisen tai rekonstruktio-ongelman parissa kamppaileva lingvisti ei voi ennalta tietää, mahtaako jonkin kielen jossain huonommin tunnetussa murteessa piillä jokin ratkaiseva äänne-, muoto- tai merkityso pillinen tieto. Vertailevalla murrettutkimuksella on luonnollisesti vaikutuksensa siis lopulta myös mordvan kielihistorian kokonaiskuvaan ja parhaimmillaan ehkä historiallis-vertailevaan uralistiikkaan ylipäänsä.

Murrelyhenteet

Ba	eteläersän Bajevkan murre	M	mokša (yleisedustus)
E	ersä (yleisedustus)	Nask	eteläersän Naskaftymmin murre
Gor	eteläersän Gorodištšen murre	Prol	itäisen mokšan
Jur	itäisen mokšan		Prolejkan murre
	Jurtkulin murre	Sučk	kaakkoismokšan
Kad	šokšan Kadomin		Sutškinon murre
	seudun murteet	Ur	itäisen mokšan
Kal	šokšan Kaljajevon murre		Urjummin murre
Kažl	šokšan Kažlodkan murre		

Lähteet

- Aasmäe, Niina. 2015. The observations of Heikki Paasonen concerning word stress in Erzya and Moksha. *Suomalais-Ugrilaisen Seuran Aikakauskirja* 95. 9–23.
- Aikio 2014 = Luobbal Sámmol Sámmol Ánte (Ante Aikio). 2014. On the reconstruction of Proto-Mari vocalism. *Journal of Language Relationship* 11. 125–157.
- Bartens, Raija. 1999. *Mordvalaiskielten rakenne ja kehitys* (Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 232). Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Bereczki, Gábor. 1994. *Grundzüge der tscheremissischen Sprachgeschichte I* (Studia Uralo-Altica 35). Szeged.
- Bibin 1968 = Бибин, М. Т. 1968. О некоторых ассимилятивных явлениях в консонантизме теньгушевского диалекта эрзя-мордовского языка. Теоксessa Бузаков, И. С. & Бабушкина, Р. В. & Надькин, Д. Т. (toim.), *Очерки мордовских диалектов V*, 395–399. Саранск: Мордовское книжное издательство.
- Culver, Christopher. 2022. Some details of Mari historical phonology. *Fin-nisch-Ugrische Forschungen* 67. 49–74.

- Estill, Dennis. 2001. A diachronic and synchronic study of accentuation in Erzya-Mordvin. Teoksessa Seilenthal, Tõnu & Nurk, Anu & Palo, Triinu (toim.), *Congressus Nonus Internationalis Fenno-Ugristarum 7.–13.8.2000 Tartu, Pars IV: Dissertationes sectoriorum, Linguistica I*, 209–214. Tartu.
- Estill, Dennis. 2005. *Diachronic change in Erzya word stress* (Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 246). Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Feoktistov, Aleksandr (Феоктистов, А. П.). 1990. Die Dialekte der mordwinischen Sprachen & Диалекты мордовских языков. Teoksessa Heikkilä, Kaino & Kahla, Martti (toim.), *H. Paasonens Mordwinisches Wörterbuch* (Lexica Societatis Fenno-Ugricae XXIII), XXXI–LVII & LX–LXXXVI. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Grünthal, Riho. 1993. Ovatko *huun* »suomalais-ugrilaiset» vastineet turkkilaislainoja? Teoksessa Kulonen, Ulla-Maija (toim.), *Festschrift für Raija Bartens zum 25.10.1993* (Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 215), 99–111. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Grünthal, Riho. 2001. Indo-European echoes? Mordvin, Mari and Permic ‘enter’. *Folia Uralica Debreceniensia* 8. 189–198.
- Grünthal, Riho. 2012. Baltic loanwords in Mordvin. Teoksessa Grünthal, Riho & Kallio, Petri (toim.), *A linguistic map of prehistoric Northern Europe* (Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 266), 297–334. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Hallap, V. 1968. Phonological problems of the Moksha-Mordvin language. Teoksessa Kahla, Martti & Räisänen, Alpo & Ravila, Paavo (toim.), *Congressus Secundus Internationalis Fenno-Ugristarum, Pars 1: Acta Linguistica*, 161–167. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Heikkilä, K. 1968. Itämerensuomen *-ek* johtimella vastine mordvassa? Teoksessa Kahla, Martti & Räisänen, Alpo & Ravila, Paavo (toim.), *Congressus Secundus Internationalis Fenno-Ugristarum, Pars 1: Acta Linguistica*, 178–187. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Helimski, Eugene. 1990. A plea for combining synchrony and diachrony in the descriptions of Uralic dialects. Teoksessa Veenker, Wolfgang (toim.), *Congressus Septimus Internationalis Fenno-Ugristarum: Rundtischgespräch “Dialectologia Uralica”, Debrecen, 30. August 1990* (Mitteilungen der Societas Uralo-Altaica 10), 24–26. Hamburg.
- Itkonen, Erkki. 1971. Zum Ursprung und Wesen der reduzierten Vokale im Mordwinischen. *Finnisch-Ugrische Forschungen* 39. 41–75.
- Itkonen, Terho. 1983. Välikatsaus suomen kielen juuriin. *Virittäjä* 87. 190–229, 349–386.
- Jakuškin 1961 = Якушкин, А. В. 1961. Дракинский диалект эрза-мордовского языка. Teoksessa Коляденков, М. Н. & Чудаева, О. И. (toim.), *Очерки мордовских диалектов I*, 197–293. Саранск: Мордовское книжное издательство.

- Jermuškin 1984 = Ермушкин, Г. И. 1984. *Ареальные исследования по восточным финно-угорским языкам (эрзя-мордовский язык)*. Москва.
- Kallio, Petri. 2014. The diversification of Proto-Finnic. Teoksessa Ahola, Joonas & Frog & Tolley, Clive (toim.), *Fibula, fabula, fact: The Viking Age in Finland* (Studia Fennica Historica 18), 155–168. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Keresztes, László. 1985. Kriterien zur Klassifizierung der Dialekte des Mordwinischen. Teoksessa Veenker, Wolfgang (toim.), *Dialectologica Uralica: Materialien des ersten Internationalen Symposiums zur Dialektologie der uralischen Sprachen 4.–7. September 1984 in Hamburg* (Veröffentlichungen der Societas Uralo-Altaica 20), 173–185. Wiesbaden: Harrassowitz.
- Keresztes, László. 1986. *Geschichte des mordwinischen Konsonantismus II: Etymologisches Belegmaterial* (Studia Uralo-Altaica 26). Szeged.
- Keresztes, László. 1987. *Geschichte des mordwinischen Konsonantismus I* (Studia Uralo-Altaica 27). Szeged.
- Keresztes, László. 1990. *Chrestomathia Morduinica*. Budapest: Tankönyvkiadó.
- Keresztes, László. 2011. *Bevezetés a mordvin nyelvészethez*. Debrecen: Debrecen University Press.
- Kettunen, Lauri. 1916. Vatjan kielen äännehistoria. *Suomi* IV 15:I.
- Kettunen, Lauri. 1930. *Suomen murteet II: Murrealueet* (Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 188). Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kuokkala, Juha. 2020. Automatiivis-passiivisen *w:n* salatut sukujuuret: Uralilaisen **p*-johtimen jäljillä. Teoksessa Holopainen, Sampsa & Kuokkala, Juha & Saarikivi, Janne & Virtanen, Susanna (toim.), *Ёмас сымьу нэ́кве вѳртур этност самын патум: Scripta miscellanea in honorem Ulla-Maija Forsberg* (Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 275), 191–208. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- ML = Paasonen, Heikki. 1903. *Mordvinische Lautlehre*. 2. painos (Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia XXII). Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- MMM = Feoktistov, Aleksandr & Saarinen, Sirkka. 2005. *Mokšamordvan murteet* (Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 249). Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- MWB = Heikkilä, Kaino & Kahla, Martti (toim.). 1990–1999. *H. Paasonens Mordwinisches Wörterbuch* (Lexica Societatis Fenno-Ugricae XXIII). Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Ravila, Paavo. 1968. Heikki Paasonen ja hänen tutkijantyönsä. *Virittäjä* 72. 1–8.
- Ravila, Paavo. 1973. Der Akzent im Erza-Mordwinischen. *Finnisch-Ugrische Forschungen* 40. 169–176.

- Rédei, Károly. 1984. Phonologische Analyse des Erza-Mordwinischen. Teoksessa Hajdú, Péter & Honti, László: *Studien zur phonologischen Beschreibung uralischer Sprachen* (Bibliotheca Uralica 7), 209–230. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Salminen, Tapani. 1998. Pohjoisten itämerensuomalaisten kielten luokittelun ongelmia. Teoksessa Grünthal, Riho & Laakso, Johanna (toim.), *Oekeeta asijoo: Commentationes Fenno-Ugricae in honorem Seppo Suhonen sexagenarii* (Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 228), 390–406. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Salminen, Tapani. 2023. On the demography, endangerment and revitalization of the Uralic languages. Teoksessa Abondolo, Daniel & Valijärvi, Riitta-Liisa (toim.), *The Uralic languages*, 82–116. Second Edition. London: Routledge.
- Tsygankin 1979 = Цыганкин, Д. В. 1979. *Фонетика эрзянских диалектов*. Saransk: Мордовский государственный университет.
- Tsygankin 1994 = Цыганкин, Д. В. 1994. Взгляд лингвиста на лексико-фонетические особенности шокшанского диалекта эрза-мордовского языка. *Folia Uralica Debreceniensia* 3. 7–10.
- UEW = Rédei, Karoly (toim.). 1986–1991. *Uralisches etymologisches Wörterbuch*. Wiesbaden: Harrassowitz.
- Viitso, Tiit-Rein. 2000. Finnic affinity. Teoksessa Nurk, Anu & Palo, Triinu & Seilenthal, Tõnu (toim.), *Congressus nonus internationalis fenno-ugristarum 7.–13.8.2000 Tartu, Pars I: Orationes plenariae & Orationes publicae*, 153–178. Tartu.
- Zaicz, Gábor. 1983. A dentális zárhangok kiesésének főbb típusai a mordvinban: A tömorféma tövégi/töbelseji *t*, *t'*, *d*, *d'* elemének kiesése. Teoksessa Bereczki, Gábor & Domokos, Péter (toim.), *Urálisztikai tanulmányok: Hajdú Péter 60. születésnapja tiszteletére*, 465–475. Budapest.
- Zaicz, Gábor. 1984. Haupttypen des Ausfalls der dentalen Explosiva im Mordwinischen: Ausfall der Suffixmorphemes *t/t'*. Teoksessa Gschwantler, Otto & Rédei, Károly & Reichert, Hermann (toim.), *Linguistica et philologica: Gedenkschrift für Björn Collinder (1894–1983)* (Philologica Germanica 6), 589–596. Wien: Wilhelm Braumüller.
- Zaicz, Gábor. 1987. Haupttypen des Konsonantenausfalls im Mordwinischen. Teoksessa Rédei, Károly (toim.), *Studien zur Phonologie und Morphologie der uralischen Sprachen* (Studia Uralica 4), 240–254. Wien: Verband der wissenschaftlichen Gesellschaften Österreich.